

28. Политологический словарь-справочник. Авторы-составители: Погорельский Д.Е., Фесенко В.Ю., Филиппов К.В. / Под общей редакцией С.Н. Смоленского. – М.: "Эксмо", 2008. – 320 с. – (Библиотека словарей. Общественно-гуманитарные науки).
29. Соціологія : словник термінів і понять / Біленький Є. А., Козловець М. А., Саух І. В. [та ін.]; за ред. Біленького Є. А. і Козловця М. А. – К.: Кондор, 2006. – 370 с.
30. Философский энциклопедический Словарь. – М.: Советская Энциклопедия, 1983, с. 260–262.
31. Мельничук О. С. (головний ред.) та ін. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. – К.: Наук. думка, 1983 – ... Т.2
32. Ашин Г.К. Доктрина "массового общества". – М., 1971.
33. Швайка Л. А. Державне регулювання економіки: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2006. – 435 с.
34. Власність // Великий юридичний словник – slovari.yandex.ru/dict/jurid/article/jur3/jur-5659.htm
35. Словник економічних термінів : детальніше про термін "Економічна система" <http://www.economiks.net.ua/>

36. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л. Довідкове видання ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ СЛОВНИК Видавництво "Знання" 01034, м. Київ-34, вул. Стрілецька, 28.
37. Військовий енциклопедичний словник (ВЕС), М., VI, 1984 р., 863 стор з ілюстраціями (іл.), 30 листів (іл.)
38. Збройні сили – slovari.yandex.ru / Збройні сили / БСЕ / Збройні сили / – стаття з Великої радянської енциклопедії
39. Військовий енциклопедичний словник (ВЕС), М., VI, 1984 р., 863 стор з ілюстраціями (іл.), 30 листів (іл.)
40. Огаркова. Н. В. – Воениздат М.Збройні сили // Радянська військова енциклопедія militera.lib.ru/enc/enc1976/sve2.djvu /, 1979. – Т. 2. – 654 с. – (В 8-ми томах)
41. Ярочкин В. І. Зброя: Цивільне, службове, бойове. – М.: Ось-89, 1998. – 222 с. ISBN 5-86894-156-X
42. Булатів О.С. Науковий потенціал держави [Електронний ресурс] Режим доступу: mgimo/2004/kafedry/mirec/prog-mirec2006_7-Bulatov.doc

Надійшла до редколегії 18.02.14

И. Сервецкий, д-р юрид. наук, доц., проф.,
И. Дулкай, курсант
Национальная академия внутренних дел, Киев

АГЕНТУРА ИНОСТРАННОГО ГОСУДАРСТВА – ПОНЯТИЕ, СОДЕРЖАНИЕ И ОБЩЕСТВЕННАЯ ОПАСНОСТЬ

В статье рассматриваются понятие и содержание агентуры иностранного государства. Отдельно исследуются вопросы общественной опасности агентуры иностранного государства.

Ключевые слова: уголовное право, оперативно-разыскное документирование, агентура, агентура иностранного государства.

I. Servezkiy, doctor of legal sciences, associate professor, professor,
I. Dulka, student
National academy of internal affairs, Kyiv

SECRET SERVICE OF THE FOREIGN STATE IS A CONCEPT, MAINTENANCE AND PUBLIC DANGER

A concept and maintenance of secret service of the foreign state are examined in the article. The questions of public danger of secret service of the foreign state are separately investigated.

Key words: criminal right, operational search documenting, secret service, secret service of the foreign state.

УДК 340.12(37)

О. Шевченко, д-р юрид. наук, проф.,
О. Піша, асп.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТОК ПРЕТОРСЬКОГО ПРАВА

В статті досліджено виникнення і розвиток преторського права. Встановлено, що воно виникло в зв'язку з лакунами в законодавстві та діяло нарівні з римським цивільним правом.

Ключові слова: претор, преторське право, римське цивільне право, римське приватне право, преторський едикт, право народів (jus gentium).

Постановка проблеми. З метою вдосконалення відповідних положень в сфері сучасного права виникає потреба в правовому аналізі основних елементів преторського права.

У первісному суспільстві в період родового ладу не існувало правових способів захисту порушених прав особи. Як правило, у такому суспільстві застосовувався принцип таліону або ж Божий суд поєдинок. З появою приватної форми власності виникав спір стосовно права власності або ж стосовно виконання зобов'язань. У цьому випадку сторони зверталися до третьої сторони, яка вирішувала спір, виходячи із факту.

Коли з'являється більш розвинена юридична техніка, з'являється і матеріальне право, в якому закріплюються матеріальні санкції. Така система права мала назву процесуальної – actiones (дія, позов, судовий процес) [1].

Як правило створення нових норм матеріального права відставало від розвитку суспільних відносин, але процесуальна система права швидко і гнучко пристосовувалась до вимог суспільних потреб. Найбільшого розвитку така система досягла в римському та англосаксонському праві.

Римське право за рівнем правових норм і сьогодні посідає найвищу сходинку у романо-германській правовій системі. Організаційно-методичними передумовами появи римського процесуального права була республіканська форма правління з її правовою структурою магістратів.

Актуальність дослідження теми цієї статті полягає в тому, що в період швидких змін у суспільних відносинах України, її матеріальне право розвивається досить повільно, не встигає формувати норми, які б були адекватними викликам життя. Використання досвіду нормотворення в Римі у період республіки дозволило б демократизувати організаційно-методичне прискорення вирішення актуальних питань, що з'являються в українських цивільно-правових відносинах. Актуальність теми полягає і в тому, що питанню формування і розвитку римського процесуального права у вітчизняній юридичній науці надається недостатньої уваги. Найбільшу увагу питанню виникнення та розвитку римського процесуального права приділяли такі відомі дореволюційні вчені, як Покровський І., Кістяківський М., Мітюков О., Катков М., Карпека В. та інші. У вітчизняній юридичній науці питання виникнення і розвитку римського процесуального (преторського) права поки що не стало предметом спеціального наукового дослідження.

© Шевченко О., Піша О., 2014

Найважливішу роль у появі римського процесуально-го права відігравали магістрати: спочатку консули, а потім претори. Розвивалося воно завдяки активній діяльності преторів. Саме тому римське процесуальне право в юридичній науці стало називатися преторським правом.

Преторське право виникало і розвивалося завдяки лакунам (прогалинам), що існували в законі. Коли приватна особа зазнавала збитків і не могла добитися їх задоволення шляхом подачі цивільного позову, посилаючись на яку-небудь норму цивільного права (*iuriscivilis*), вона могла звернутися до претора, щоб той, використовуючи свою владу, допоміг їй. Він, керуючись необхідністю зберегти суспільний мир і порядок, втручався у сферу цивільних відносин.

У римській державі сформувалися і діяли дві правові системи: цивільна і преторська. Такий юридичний дуалізм виник у період республіки, коли поряд із звичаєвим правом та нормами закону джерелом права стали едикти магістратів. Едикти – це публічні проголошення консулами, преторами та іншими посадовцями, які посідали свої посади після обрання, правил, якими вони мали керуватися у судочинстві [2].

Найважливіше значення мали преторські едикти, оскільки в руках преторів зосередилось судочинство. Чинність едикту визначалась періодом (1 рік) перебування претора на посаді. Кожен новообраний претор брав до уваги едикти своїх попередників, забезпечуючи тим самим наступність у праві. Завдяки діяльності преторів, римські закони, які вже не відповідали новим суспільним відносинам, втрачали свою чинність. Преторський едикт фактично скасовував норму закону, яка протирічила новим потребам суспільства.

Претор, керуючись справедливістю, міг внести зміни в закон у процесі його застосування. Так, наприклад, коли сторони уклали договір купівлі-продажу без дотримання досить складної формальної процедури – манципації, а після того продавець, який отримав кошти, вважав, що договір є недійсним, і вимагав повернення речі, то претор, керуючись здоровим глуздом і справедливістю, вважаючи продавця недобросовісним, відмовляв йому у задоволенні позову. Так почало формуватися і виокремлюватися в окрему галузь преторське право. Воно поширювалося як на квіритів (громадян Риму), такі на перегринів (чужоземців). Римські юристи називали таке право правом народів або природним правом. З часом квіритське право і право народів злилися (III ст. н.е.) Таке злиття було закріплене у Зводі Юстиніана (VI ст. н.е.).

Як правило, претор, вислухавши сторони, які висловлювали своє бачення вирішення справи в усній формі, складав письмову формулу юридичної природи спору і направляв її до суду. Тобто, не сторони формулювали юридичну суть спору, а претор. Тим самим полегшувалася доступ до суду широких верств населення. Така процедура стала називатися формулярною.

Преторські позови, як правило, формувалися у вигляді едиктів з відповідною формулою. Але у кожному конкретному випадку претор міг, керуючись справедливістю, подавати нові позови, спираючись на нові формулювання.

Якщо на позивача поширювалося цивільне право, то він посилався на нього перед претором, а також на факти. Коли ж позивач не мав права користуватися цивільним правом, то він посилався лише на факти, які ставали доказовою базою позову. У цьому випадку претор встановлював в едикті відповідну норму, а потім, спираючись на факти позивача, вирішував можливість задоволення його вимог. Так як факти часто повторювалися і, коли на думку претора, вони у майбутньому

могли повторюватися, то він оприлюднював своє рішення у вигляді едикту. Тим самим він обіцяв, що у випадку появи сукупності зазначених в едикті фактів, втрутитися у рішення справи [3]. У такому випадку позивач, на якого не поширювалось цивільне право, фактично ставав рівним у правах з тим, хто перебував під такою юрисдикцією. Тобто, преторським едиктом знищувалась нерівність серед римського населення. Визнавши правоту позивача, претор, керуючись власним переко-нанням або едиктом, формулював рішення про задоволення вимог позивача в суді. Тобто якщо цивільні позови впливали із справи, то преторські – із фактів. Такий дуалізм у римському праві гарантував забезпечення позовів, зафіксованих як в цивільному праві, так і тих, що виникали із нових правових відносин. Саме тому преторське право не існувало у формі закону. Преторська норма права закріплювалась у свідомості народу під час складання нового преторського едикту. Система преторських едиктів тим самим набувала реальної правової системи, яка закріплювалась у свідомості народу.

На думку відомого дослідника римського права І. Покровського "фактично преторський едикт функціонував як нормальний і міцний кодекс – а це було найважливішим для обігу, який не має справи з юридичними сутностями і юридичними конструкціями" [3], а тому преторське право "за юридичною сутністю своєю залишалося...лише системою адміністративно-регламентованого факта" [3].

Погодитися з такою характеристикою преторського едикту досить складно, адже якщо кодекс – це застигла юридична конструкція, яка не могла реагувати на зміни, що відбувалися у суспільних відносинах, то преторські едикти були гнучкими і постійно змінювалися, реагуючи на зміни у відносинах між людьми. Беручи до уваги такі зміни, претор, видаючи едикт, фактично їх легітимізував, а розглядаючи кожен конкретний факт, він сприяв розвитку нових відносин. Керуючись здоровим глуздом і справедливістю, він творив нові норми, які, виконавши свою функцію, відмирили.

Будь-який цивільний процес перед фактичним розглядом справи мав початися з претора, який визначав предмет спору і розгляду. Він же встановлював рамки, у яких мали діяти сторони і суддя. Тим самим претор із виконавця закону перетворювався у його контролера.

Претор міг видавати будь-яку кількість едиктів. Проте перший едикт, який претор оприлюднював, був програмним: в ньому містилися головні преторські нововведення у сфері юрисдикції, а також правила, якими мав керуватися претор, здійснюючи судочинство.

Виходячи із зазначеного, можна стверджувати, що преторське право виникло у зв'язку із його судовою діяльністю. Розширення цивільного обігу сприяло зміцненню преторської влади. Життя вимагало, щоб претор не лише дотримувалася закону, заповнював в ньому лакуни, але й виправляв його. Там, де виникали протиріччя між старою нормою права і вимогами нової доби, претор надавав перевагу суспільній правосвідомості, яка і була двигуном преторського права. Його рішення, які протирічили закону не були неправомірними, адже вони відповідали новим потребам суспільних відносин і цивільного обігу. На думку І.Покровського преторське право "...виникло із зловживання владою, ...всупереч найголовнішому принципу не лише римського, але й будь-якого державного устрою – принципу главенства і верховенства закону." [4].

Зазначений висновок дослідника базується виключно на позитивістському розумінні права, а також на тому, що влада є божого походження, тоді як римляни вважали, що їхня країна є *Res Publica* (загальна спра-

ва). Тобто, влада належить всьому народу. Отже, римське розуміння походження влади відповідає сучасним принципам розуміння суверенітету, а тому і преторське право розумілося як таке, що відповідало інтересам широких верств населення і вимогам нової доби. У преторіцивільна юрисдикція отримала новий орган і нову державно-правову базу, що сприяло формуванню нового правового організму римської держави. Преторське право було правом, що постійно змінювалось, було передбачуваним і авторитетним. Тим самим воно ставало правом народним, яке відрізнялося від законів тим, що воно діяло до тих пір, поки його автор перебував на своїй посаді.

Введення формулярного процесу надавало претору право тлумачити діючі закони з тим, щоб краще і легше було діяти у вирішенні конкретної справи. Можна стверджувати, що таке право містило і право на зміну закону і на його недотримання. Претор шляхом конкретних вказівок у кожному випадку міг відійти від тієї норми, що була встановлена законом. Тобто, він міг позбавити чинності норму закону, не скасовуючи її; він просто вирішував справу так, як це було доцільним за нових умов. Таким чином, у період формулярного процесу було закріплено одну діючу правову систему, хоча цивільне право зберігало свій юридичний зміст. Претор міг встановити норму, яка відповідала або не відповідала цивільному праву, зазначивши тим самим логічне та історичне у змісті права. Він не був стіснений у своїй юрисдикції ні едиктом, ні нормами цивільного права; приймаючи рішення він керувався суто власною правосвідомістю. Саме тому формулярний процес слід вважати процесом творення нового права.

У науковій літературі значну увагу приділено поділу цивільного процесу на дві стадії – *injure* та *injudicio*. На першій стадії участь брали сторони та магістрат, які здійснювали акти, передбачені законом. На цій стадії позивач доводив своє право, а відповідач або заперечував таке право або погоджувався. Коли відповідач погоджувався, то магістрат завершував розгляд справи, а коли він не погоджувався, то магістрат передавав справу до другої стадії уже судового розгляду.

До появи магістрату право захищалося приватним способом зацікавленою особою, яка діяла свавільно, але під контролем громадської думки. Свавільля дозволялося, коли цілком очевидним було право особи на захист. Громадськість підтримувала таке свавільля, але там, де претензія мала сумнівний характер, свавільля, не маючи підтримки з боку громадської думки, могло спричинити боротьбу і хаос. У такому випадку слід було шукати мирний шлях врегулювання спору. Засобом такого врегулювання були третейські суди.

На думку деяких дослідників третейські суди були доповненням свавільля [4]. Фактично ж рішення третейського суду, на наш погляд, було способом договірною вирішення спорів, адже і сьогодні в багатьох випадках судові рішення є нічим іншим, як функцією третейського суду. З появою магістратів сторони стали звертатися до них з проханням бути третьою стороною у вирішенні спору. Спочатку магістрати самі ставали третейськими судами, але, будучи обтяжені різними справами, вони з часом стали визначати певну особу (осіб), яка і стала третейським суддею. Отже, третейський суд заповнював свавільну форму вирішення спору.

У римському праві, такий магістрат як претор, досить часто вирішував справу самостійно. Але у більшості випадків він відправляв справу до судді, зазначивши можливе рішення. Суддя перетворював таке гіпотетичне рішення після перевірки фактів у позитивне.

Джерелом права у римській державі спочатку був звичай і закон. Слід зазначити, що звичай має досить часто більш обов'язкову силу, ніж закон [4]. У Римі звичаєве право було кодифіковане в законі XII таблиць.

Такі ж джерела права існували і в інших народів. У германців, наприклад, звичай був тривалий час основним джерелом права. Він, зокрема, дозволяв особисту і позасудову реалізацію претензій через захоплення якої-небудь речі боржника. Перед тим необхідно було дотримуватись встановлених звичаєвим правом формальностей: три рази нагадати боржникові про його борг. Якщо така формальність була дотримана, то позивач міг діяти свавільно. Проте несвоєчасне, надмірне або неправомірне свавільля каралося згідно норм звичаєвого права штрафом. У окремих випадках таке свавільля прирівнювалось до злочинства або грабежу, або ж до особливого делікту. Тобто у цьому випадку спостерігається приватний акт реалізації позасудовим шляхом прав з дотриманням певних формальностей.

У інших народів несплата боргу вимагала лише встановлення такого факту. Результатом було перетворення боржника в кабальну людину. Реалізація претензій позивача у такому випадку здійснювалась ним особисто без будь-якої участі влади. Об'єктом були або речі, або сама особа боржника. Звернемо увагу на те, що захоплення речей повинно було здійснюватись публічно, щоб особа заявила, що це був не грабіж або насилля, а реалізація її права на повернення боргу.

Зазначена процедура повернення боргу могла здійснюватись лише у межах невеликої території, коли всі вимоги і борги між приватними особами-членами невеликої громади були завжди всім відомі. За таких умов не було необхідності владі брати участь у вирішенні спорів. Тут важливою була думка громадськості, яка схиллялася на бік однієї або іншої сторони. Боржник, взявши зобов'язання і не виконавши його, сам себе прирікав, а кредитор по суті справи реалізовував наперед відоме рішення.

Розширення території держави, збільшення кількості населення та ускладнення умов суспільного життя знищувало простоту та загальну відомість фактів і відносин між сторонами. Це давало можливість сторонам зловживати довірою і прагнути набути односторонню вигоду. Саме тому виникає необхідність, щоб реалізація права здійснювалась перед особою, яка була представником як громадськості, так і влади. Такою особою в Римі і став магістрат, у присутності якого позивач реалізовував, або намагався реалізувати своє право. У цьому випадку магістрат стежив, щоб реалізація права, як приватного акту, здійснювалась у певних рамках і не порушувала суспільного спокою.

Необхідно звернути увагу на те, що у випадку виникнення спору, особа, право якої було порушено, могла запропонувати іншій стороні передати справу, як уже зазначалося, або до третейського суду, або підтвердити свою правоту присягою і закінчити таким чином справу без судового розгляду.

Слід думати, що на ранній стадії розвитку суспільства, коли неправдивість, обман і підступність ще не набули значного поширення, і коли люди боялися Божої кари, клятва була досить ефективним доказом правоти. Коли ж така кара не здійснювалась, люди почали ставити під сумнів ефективність клятви. Особливо це проявлялося у випадках, коли обидві сторони присягалися клятвою. Було зрозумілим, що одна із сторін присягалася неправдивою клятвою і тим самим образила Бога. За таких обставин у римській державі представник влади, зокрема понтифік, у присутності якого сторони присягалися, не міг залишатися бездіяльним. Він проводив

слідство, і виявивши неправдиво присягнувшого, застосовував до нього штраф з метою особистого і громадського очищення від Божого гніву.

Окремі дослідники зазначають, що сторони ще до присяги клятвою вносили певну суму як заставу, яку сторона втрачала в разі програшу в справі. Це було карою за неправдиву присягу, або ж за неправдиве в ній звинувачення. Саме таким шляхом присяга була замінена грошовою заставою. Держава поступово брала на себе обов'язок захисту порушених прав. Проте в Римі на розвиткові державного суду позначалася діяльність суду третейського. Магістрат, який брав участь у вирішенні приватних спорів, прагнув зберегти спокій в суспільстві, зберегти громадський мир. Саме тому претор творив формулу і відправляв справу до суду.

Суддями у Римі спочатку були понтифіки, які були охоронцями святості клятви, але з часом формуються світські суди децемвірів. За таких обставин присяга клятвою була замінена грошовою заставою. Такий перехід є свідченням посилення втручання держави у приватні спори. Перехід від республіки до монархії на початку нової ери закріплює трансформацію третейського суду в суд влади, а це відобразилося на всьому змістові і порядку процесу.

Підводячи підсумки зазначеного, можна стверджувати, що на початковому етапі виникнення держави, її функції полягали насамперед у захисті населення від зовнішніх ворогів. Приватні стосунки між жителями країни не були в полі зору держави. Вона не проявляла інтересу до приватного життя населення: до образ, поранень, крадіжок, повернення боргу тощо. Помста і свавілля були єдиним засобом відновлення порушених прав. Але це порушувало громадський спокій, а тому і виникла необхідність участі у вирішенні різних проблем третьої сторони, а з часом і держави. Хоча, наприклад, помста все ще дозволялась у випадку скалічення, але в окремих випадках вона почала визнаватись такою, що шкодить не лише приватним інтересам, а й громадським, а тому винні у такому свавіллі підлягали публічному покаранню. Свавільна реалізація цивільних прав також притягувала увагу влади, яка, прагнучи не допустити фізичних зіткнень, не брала на себе обов'язок вирішувати протиріччя, а змушувала сторони звертатись до третейського суду.

Ускладнення суспільного життя сприяло розширенню втручання влади. Це й спричинило появу дуалізму систем права – цивільного і преторського. Досить часто між ними виникали колізії, а тому і виникали нові чисе-

льні юридичні конструкції. Такий процес проходив досить повільно, він не був помітний для одного покоління людей. Маючи обов'язки дотримуватися спокою і миру, претор робив нові приписи приватним особам, які не вписувалися в рамки закону. Фактично він усував чинність норми закону. Хоча норми преторського едикту юридично були відносно обов'язковими, але вони були природними, а тому і зрозумілими римським громадянам. Нетривалий період перебування претора на посаді та колегіальність прийняття рішення не дозволяли йому різко відступати від закону і звичаю. Але там, де він відчував підтримку громадської думки, він міг діяти всупереч закону. Проте норма закону залишалася чинною для судді, а тому претор у кожному конкретному випадку віддавав судді відповідний наказ.

Уцілому преторське право було продуктом життєвого досвіду і об'єктивної необхідності, яке давало можливість врегульовувати суспільні і особисті протиріччя мирним шляхом. Щорічне підтвердження або непідтвердження в едиктах преторів тих або інших норм, було гарантією майже півтисячолітнього відносного спокою в римській республіці. Римські громадяни розуміли, що право і справедливість у державі могли забезпечити лише авторитетні органи влади, а тому і наділяли магістрат належними повноваженнями. Обираючи їх на короткий термін, громадяни могли, у випадку зловживання ними владою, притягти їх до кримінальної відповідальності. Тому претори були транзисторами народної волі, але коли така воля, на їх думку, була хибною, вони могли їй протидіяти. Саме тому як цивільно-правові, так і публічно-правові відносини в римському праві здійснювались у гнучких формах, і надавали особі досить широкі права і свободи, і були залежними від неї. Моральна сила носія прав і свобод визначала права і обов'язки магістратів. Не зв'язаний будь-якими приписами і навіть законами, претор у кожному конкретному випадку міг встановлювати такий порядок судочинства, який відповідав уявленню громадян та його особистим переконанням стосовно правди і справедливості.

Список використаних джерел

1. Э. Аннерс. История европейского права. – М.: "Наука". – 1994. – с.72.
2. История государства и права. Под ред. проф. Галанзы П. Н. и доц. Жидкова О.А. в 2-х томах. – Т. 1. – с. 241.
3. Покровский И.А. Право и факт в Римском праве // Римское право в университете Святого Володимира. У 2-х книгах. Книга друга. – Київ, "Либідь", 2010. – с.32.
4. Покровский И.А. Генезис преторского права // Римское право в университете Святого Володимира. – К.: Либідь. – 2010. – с.45.

Надійшла до редколегії 20.02.14

А. Шевченко, д-р юрид. наук, проф.,
Е. Пиша, асп.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ВОЗНИКНОВЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ПРЕТОРСКОГО ПРАВА

В статье исследовано возникновение и развитие преторского права. Установлено, что оно возникло в связи с лакунами в законодательстве и действовало наравне с римским гражданским правом.

Ключевые слова: претор, преторское право, римское гражданское право, римское частное право, преторский эдикт, право народов (jus gentium).

O. Shevchenko, Doctor of law, professor,
O. Pisha, post-graduate
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Law faculty

THE EMERGENCE AND DEVELOPMENT RIGHTS PRETORSKOGO

The article deals with emergence and development of praetoric law. It has been established that praetoric law emerged because of the gaps in legislation and existed alongside the Roman civil law.

Key words: praetoric law, a praetor, Roman civil law, Roman private law, praetoric edict, law of peoples (jus gentium).